

Bezpieczeństwo ekologiczne i kultura bezpieczeństwa ekologicznego a zrównoważony rozwój

Ecological security and ecological security culture and sustainable development

Streszczenie

Pośród wielu poważnych wyzwań dla ludzkości dostrzegać należy problemy ekologiczne. Są to zagrożenia o podłożu naturalnym lub cywilizacyjnym. Przyczyną ich występowania są zjawiska przyrodnicze lub postęp cywilizacyjny, nieodłącznie związany z rozwojem gospodarki i szeroko pojętą ewolucją człowieka. Za istotne przyjąć trzeba przedsięwzięcia zmierzające do ograniczenia występowania zagrożeń lub ich eliminacji. Wydaje się, że najskuteczniejszym sposobem pozostaje zrównoważony rozwój. Przyjmując jego podstawowe założenia człowiek jest w stanie zarówno likwidować zagrożenia, a na pewno zmniejszać zakres ich występowania. Przyjąć go zatem należy za jeden z podstawowych zakresów działań na rzecz umacniania bezpieczeństwa człowieka i społeczeństw. Zrównoważony rozwój jest bardzo istotnym determinantem chroniącym życie człowieka w postępie cywilizacyjnym. Jest niejako alternatywą dla rabunkowej eksploatacji środowiska, w którym żyje i funkcjonuje człowiek oraz zabezpieczeniem poczucia bezpieczeństwa w przyszłości. W artykule podjęto próbę wskazania na korelację pomiędzy pojęciami „bezpieczeństwo ekologiczne”, „kultura bezpieczeństwa ekologicznego” i „zrównoważony rozwój”. Z tych racji należało wskazać na istotę bezpieczeństwa ekologicznego, kultury bezpieczeństwa ekologicznego i zrównoważonego rozwoju, ich zakres przedmiotowy i podmiotowy. Konsekwencją tego staje się potrzeba kierowania myślenia człowieka i grup społecznych na ochronę środowiska przyrodniczego, by uwzględnić aktualne potrzeby i te, przed którymi staną przyszłe pokolenia.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo ekologiczne, kultura bezpieczeństwa ekologicznego zrównoważony rozwój

Abstract

Among many serious challenges for mankind one should notice ecological problems. They are threats which are motivated by nature and civilization. They stem from natural phenomena or the civilization progress which is integrally connected with the economic growth and the evolution of a human being in a broad sense. The initiatives aimed at limiting or eliminating threats should be treated seriously. It seems that sustainable development is most effective in this respect. The assumption of its basic idea allows people to reduce threats and certainly limit the range of their occurrence.

Thus, sustainable development should be regarded as the basic scope of action to strengthen human and social security. Sustainable development is an essential factor which protects human life against civilization progress. In some ways it is an alternative to wasteful exploitation of natural environment of a human being and it is also a guarantee of a sense of security in the future. The article attempts to point to the correlation between the ideas of “ecological security”, “ecological security culture” and “sustainable development”. That is why it was necessary to underline the nature of ecological security, ecological security culture and sustainable development, their subjective and objective scope. Their consequence is the need to focus human and social thought on environmental protection in order to take into consideration current needs as well as the needs which future generations will have to face.

Keywords: ecological security, ecological security culture, sustainable development

*Sami stworzyliśmy sobie nowy i pełen niebezpieczeństw świat.
Czas już najwyższy, abyśmy się w nim zachowywali, jakby gra szła o nasze życie...*

B. Conner

Wstęp

Człowiek jest integralną częścią środowiska naturalnego, a zasoby przyrodnicze warunkują jego egzystencję. Od początku swojego istnienia podejmuje wysiłki, by móc w nim funkcjonować. Nauczył się wykorzystywać zasoby do osiągania celów życiowych i rozwojowych. Poznawał otoczenie i dostosowywał je do swoich potrzeb. Tak rodziła się cywilizacja, która z biegiem lat przekształciła diametralnie środowisko przyrodnicze, doprowadzając je do dewastacji czy wręcz degradacji¹. Technika i technologia, stałe niezaspokojone apetyty konsumpcyjne ludności, stanowią dziś realne zagrożenie dla bezpieczeństwa współczesnego świata i przyszłych pokoleń. Grożą bowiem unicestwieniem środowiska, a przez to i życia na ziemi. Zbyt wielka ingerencja w naturalne procesy przyrodnicze, nadmierna eksploatacja zasobów, sięganie po modyfikacje genów roślin, zwierząt czy nawet samego człowieka wpływają na charakter i poziom jego egzystencji, ale też przyczyniają się do systematycznego niszczenia podstaw jego życia. Obserwując przeobrażenia ostatnich dziesięcioleci i tempo ich wzrostu, coraz częściej pojawiającym się zagadnieniem staje się problematyka bezpieczeństwa środowiska, w którym żyjemy. Skoro zatem zapewnienie bezpieczeństwa jest jedną z najbardziej podstawowych potrzeb, pragnieniem, dobrem, czy nawet

---

¹ Z. Wnuk, *Ekologia i ochrona środowiska. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2010, s. 377.

wartością² dla każdego człowieka, które należy zachować i utrzymać także w przyszłości, to zapewnienie bezpieczeństwa i odpowiednio czystego środowiska, zależy nie tylko od postępowania indywidualnych osób, ale też od wielu obszarów działalności społecznej w wymiarze regionalnym, państwowym czy międzynarodowym. To bardzo złożony proces, osadzony w czasie i przestrzeni. Polityka, stanowienie prawa i decyzje rządów państw, działalność instytucji pozarządowych i organizacji społecznych, determinują rozwój cywilizacyjny i postęp, a przez to także stan środowiska przyrodniczego. Edukacja, wiedza i wola podejmowania wyzwań, warunkują wzrost świadomości społeczeństw w zakresie ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju. Wyjątkowa waga problematyki ochrony środowiska wymaga najogólniejszej choćby orientacji w podstawowych zagadnieniach z tego zakresu. W ostatnich dziesięcioleciach niepokojące zjawiska przyrodnicze czy katastrofy ekologiczne, zmuszają do sformułowania wielu odpowiedzi. Jaki będzie bieg życia w przyszłości, tej bliskiej, jak i tej dalszej? Jakie będzie życie przyszłych pokoleń? Czy pojawiające się zewsząd zagrożenia, w ogromnej mierze, również środowiskowe, cywilizacyjne, zagrożą istnieniu ludzkości? Czy uda się przetrwać, żyć i funkcjonować w zdrowiu? Jeśli tak, co należałoby zrobić, by życie było bardziej bezpieczne i bardziej wartościowe? W artykule podjęto próbę poszukania odpowiedzi na tak postawione pytania lub chociażby refleksji w kierunku możliwych do podjęcia działań dla ochrony przyrody a tym samym zdrowego i szczęśliwego życia ludzi aktualnie i w przyszłości. Świadomość skończoności przyrody rośnie, ale jeszcze zbyt wolno. Ponadto artykuł zwiiera syntetyczny opis definicji bezpieczeństwa ekologicznego, kultury ekologicznej i zrównoważonego rozwoju oraz wskazuje na zależności i powiązania pomiędzy tymi kategoriami. Obserwując wydarzenia ostatnich dziesięcioleci wydaje się iż poziom wiedzy społeczeństwa na temat zrównoważonego rozwoju jest znikomy a samo zjawisko zbyt mało wdrażane na poziomie lokalnych czy regionalnych społeczności. Zatem za podstawowe należy przyjąć wyjaśnienie i przybliżenie powyższych zjawisk.

Bezpieczeństwo ekologiczne

Potrzeba bezpieczeństwa, możliwość jego utraty, od zawsze były i pozostają bliskie człowiekowi, stanowiąc integralną część jego egzystencji. Zagrożenia nieodwołalnie są związane z brakiem poczucia bezpieczeństwa,

---

² W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, AON, Warszawa, 2011, s. 23.

albo z jego utratą. W literaturze przedmiotu występuje wiele jego definicji, gdyż z uwagi na swoją złożoność, a jednocześnie fundamentalne znaczenie egzystencjalne, jest jedną z podstawowych potrzeb człowieka³. A. Maslow, amerykański psycholog, autor teorii hierarchii potrzeb, przedstawił piramidę potrzeb w której usytuował bezpieczeństwo człowieka jako drugą, co do istoty ważności, wartością, ponad potrzebami fizjologicznymi. Bezpieczeństwo to brak zagrożeń, poczucie i pewność ludzi, że nic złego nie zagraża, a dobry poziom życia zostanie zachowany⁴. Definiowanie i pojmowanie bezpieczeństwa budziło od zawsze szereg dyskusji na temat samej jego istoty, a także jego podziału. Znanicy przedmiotu, podejmujący problem bezpieczeństwa z pozycji *securitologii*, w centrum uwagi stawiają człowieka, jego potrzeby i wyznawane przez niego wartości⁵. Na tym gruncie można więc mówić o bezpieczeństwie psychologicznym, społecznym, militarnym, ekonomicznym czy ekologicznym, na poziomie międzynarodowym, państwa lub jednostki⁶. Wszystkie wskazane obszary składają się na całościowe, interdyscyplinarne⁷ ujmowanie bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo jest przyjmowane za stan, ale i proces, zarówno w jego wąskim rozumieniu, jak również w ujęciu szerokim, pozytywnym⁸. Za najbardziej oczywiste definiowanie bezpieczeństwa przyjmuje się je jako wolność od zagrożeń⁹. Przyjmowane jest również jako „zdolność narodu do ochrony jego wewnętrznych wartości przed zewnętrznymi zagrożeniami. Określenie miernikiem przetrwania szans istnienia, przetrwania, rozwoju państwa, społeczeństwa oraz jego obywateli”¹⁰. Można również postrzegać je jako sytuację odznaczającą się brakiem utraty czegoś, co jest szczególnie cenne przez człowieka: zdrowie, praca, uczucia, dobra materialne¹¹. Współcześnie często definiujemy bezpieczeństwo jako stan niezagrożenia, pewności, spokoju i ochrony przed potencjalnym niebezpieczeństwem¹². J. Stańczyk zauważa, że „poczucie bezpieczeństwa określa-

³ A.H. Maslow, *Motywacja i osobowość*, PAX, Warszawa 1990, s. 77.

⁴ K.M. Księżopolski, *Bezpieczeństwo ekologiczne*, [w:] *Bezpieczeństwo państwa*, red. K.A. Wojtaszczyk, A. Materska-Sosnowska, Warszawa 2009, s. 173-192.

⁵ Tamże.

⁶ M. Brzeziński, *Bezpieczeństwo społeczne jako rodzaj bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo społeczne: pojęcia, uwarunkowania, wyzwania*, A. Skrabacz, S. Sulowski (red.), Warszawa 2012, s. 12.

⁷ M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, AP Siedlce 2009, s. 40.

⁸ J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, ISP PAN, Warszawa 1996, s. 17.

⁹ J. Supińska, *Dylematy polityki społecznej*, Warszawa 1991, s. 81.

¹⁰ J. Kunikowski, *Słownik podstawowych terminów wiedzy i edukacji do bezpieczeństwa*, Siedlce 2005, s. 12.

¹¹ J. Kaczmarek, W. Łepkowski, B. Zdrodowski, *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2009, s. 13.

¹² J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996, s. 15.

ne jest zarówno przez czynniki obiektywne i wymierne, jak i czynniki subiektywne, trudno wymierne i nie zawsze racjonalne¹³. Subiektywnie pojmowane bezpieczeństwo to również stan psychiczny lub prawny, w którym jednostka ma poczucie pewności, oparcie w drugiej osobie lub w sprawnie działającym systemie prawnym¹⁴. Bezpieczeństwo interpretuje się również jako proces, w którym stan bezpieczeństwa i jego organizacja podlegają dynamicznym zmianom stosownie do naturalnych zmian uwarunkowań bezpieczeństwa. Można stwierdzić, że nie istnieje więc bezpieczeństwo jako raz ustanowione, trwałe i dane na zawsze, raz zorganizowane. W ostatnich dziesięcioleciach pojęcie bezpieczeństwa ewoluowało, zyskało nowe znaczenia. W obliczu zmian środowiska międzynarodowego, na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX, wraz ze zmianą myślenia o bezpieczeństwie i pojawieniem się nowych zagrożeń, dotychczas niespotykanych, coraz większego znaczenia upatruje się w bezpieczeństwie pozamilitarnym¹⁵. Wyodrębniły się więc różne segmenty bezpieczeństwa, nie mające bezpośredniego związku z jego militarną odmianą. Zauważalnie wzrasta rola czynników kulturowych i ekologicznych. W ostatnim czasie nastąpiło zatem poszerzenie treści pojęcia bezpieczeństwa¹⁶. Powinno się ono opierać na kompleksowym zrównoważeniu interesów militarnych i niemilitarnych. Stąd pojęcie bezpieczeństwa rozumiane tradycyjnie, w kategoriach politycznych i militarnych zagrożeń suwerenności państwowej, musi zostać tak pogłębione, aby objęło również wyzwania stwarzane przez postępującą dewastację, czy nawet degradację środowiska naturalnego.

Bezpieczeństwo ekologiczne lub inaczej środowiskowe, jest definiowane na wiele sposobów. Można jednak tu wyodrębnić kilka zasadniczych nurtów. Wskazują one głównie na bezpośrednie relacje pomiędzy człowiekiem a środowiskiem naturalnym, traktując to ostatnie jako system podtrzymujący życie. Tym samym główną wartością chronioną jest środowisko naturalne, a poprzez nie – systemy społeczne. W tym kontekście bezpieczeństwo ekologiczne zdefiniowane jest jako bezpieczeństwo środowiska naturalnego, a właściwie jego ochrona przed zniszczeniem, aby w efekcie nie zagrażało istnieniu ludzi i społeczeństw. Podobnie rozumiał to pojęcie W. Michajłow, który kładł nacisk na ochronę życia i zdrowia ludzi w wyniku zmian ekologicznych, i wskazywał, że przez bezpieczeństwo ekologiczne rozumieć nale-

---

¹³ Tamże.

¹⁴ *Słownik współczesnego języka polskiego*, pod red. B. Dunaj, Warszawa 1996.

¹⁵ M. Kopczewski, J.M. Krawczyk, *Wybrane elementy bezpieczeństwa wewnętrznego państwa na podstawie założeń „Strategii bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej”*, Doctrina. Studia społeczno-polityczne, 8, Siedlce 2011.

¹⁶ M. Cieślarczyk, *Spoleczeństwa i społeczności na przełomie wieków – od bezpieczeństwa kultury do kultury bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo w perspektywie socjologicznej*, Warszawa 2001, s. 32.

ży likwidację lub zmniejszenie do minimum zagrożeń¹⁷. Bezpieczeństwo ekologiczne stanowi przedmiot wielu dyscyplin naukowych. Zajmuje się nim również ekologia, z uwagi na fakt występujących zagrożeń ekologicznych. Szybki rozwój cywilizacyjny, z groźbą użycia broni atomowej, zwrócił uwagę na istotę i skalę pojawiającego się problemu. Głównym zadaniem ekologii stało się więc przywracanie równowagi, niwelowanie zniszczeń w środowisku, w tym po katastrofach ekologicznych. W tym celu wykorzystuje się struktury, układy organizmów przyrodniczych na różnych poziomach ich funkcjonowania. Wszystko jest powiązane ze zjawiskami biologicznymi, fizycznymi i chemicznymi, a zależności zachodzą na różnych poziomach organizacji.

Bezpieczeństwo ekologiczne przedstawiane jest również jako nowy znaczący wymiar bezpieczeństwa międzynarodowego i wewnętrznego. Jest wartością motywującą działania na forum stosunków wewnętrznych i zewnętrznych państwa, a także dynamicznym procesem podlegającym ewolucji. Jest to istotne tym bardziej, że wraz z coraz większym zdynamizowaniem stosunków społecznych zmienia się treść pojęcia bezpieczeństwa, jego zakres przestrzenny i przedmiotowy, charakter zagrożeń, a także koncepcja i działalność podejmowana dla jego zapewnienia¹⁸. Bezpieczeństwo ekologiczne jest również definiowane jako taki stan stosunków społecznych, w tym treści, formy i sposoby organizacji stosunków międzynarodowych, poprzez które nie tylko ogranicza się i eliminuje zagrożenia ekologiczne, lecz promuje pozytywne działania, umożliwiając realizację wartości istotnych dla istnienia i rozwoju narodów, państw¹⁹. W jeszcze innym ujęciu przyjmuje się je za trwały i ciągły proces, zmierzający do osiągnięcia pożądanego stanu ekologicznego. Ma on zabezpieczyć spokojną i zdrową egzystencję wszystkich elementów ekosystemu, przy użyciu różnych środków, w tym zgodnych z zasadami współżycia wewnętrznego państwa i społeczności międzynarodowych²⁰. Pojmowanie bezpieczeństwa ekologicznego na przestrzeni ostatnich 40 lat ewoluowało.

Pierwsze definicje nawiązywały do potrzeby działań na rzecz likwidacji lub zmniejszenia do minimum zagrożeń spowodowanych przez skażenia i dewastację środowiska. Głównie miało na celu zapobieganie zjawiskom mającym nagły charakter. Pierwsze definicje nie nawiązywały do

---

¹⁷ W. Michajłow, *Sozologia i problemy życia człowieka*, Wrocław 1975, s. 15.

¹⁸ S. Śladkowski, *Bezpieczeństwo ekologiczne Rzeczypospolitej Polskiej*, AON, Warszawa 2004, s. 3.

¹⁹ M. Pietraś, *Bezpieczeństwo ekologiczne w Europie. Studium politologiczne*, UMCS Lublin 2000, s. 85.

²⁰ J. Haber, *Bezpieczeństwo jako determinanta stosunków międzynarodowych*, [w:] *Determinanty polityki zagranicznej i międzynarodowej*, Warszawa 1981, s. 13.

działań mających na celu zabezpieczenie funkcjonowania przyrody i środowiska, w jakim żyje człowiek. Lata obserwacji i badań środowiska naturalnego wykazały, że nie można jednak traktować bezpieczeństwa ekologicznego przez pryzmat tylko bezpieczeństwa człowieka. Okazało się, że istnieje ścisły związek pomiędzy tym, co dzieje się w przyrodzie, a tym czym zajmuje się człowiek. Obecnie zauważa się dwa nurty dotyczące bezpieczeństwa ekologicznego. Jeden z nich, tzw. nurt negatywny, upatruje źródła zagrożeń i wskazuje na sposoby ich unikania. Według przedstawicieli tego nurtu, bezpieczeństwo ekologiczne sprowadza się do likwidacji lub zmniejszenia do minimum zagrożeń zdrowia i życia człowieka, których przyczyną jest środowisko naturalne²¹. W tym przypadku działania ratownicze ujawniają się dopiero po zaistnieniu skutków. Drugi nurt, określany kreatywnym, przedstawiciele którego wskazują, iż bezpieczne warunki dla przetrwania ludzkości zależą od woli i działań społeczności na szczeblu międzynarodowym i krajowym, poprzez kształtowanie pożądanego stanu środowiska²².

Kultura bezpieczeństwa ekologicznego

Zapewnienie bezpieczeństwa rozwoju w naturalnym środowisku jest obowiązkiem państwa, ale też i obowiązkiem każdego człowieka. Prawidłowy rozwój i wzrost społeczeństw może i powinien być zagwarantowany właściwymi decyzjami instytucji państwowych, ale i właściwymi postawami i postępowaniem ludzi. Jest to szczególnie ważne i istotne w odniesieniu do bezpieczeństwa ekologicznego człowieka i grup społecznych w wymiarze regionalnym, lokalnym, krajowym czy międzynarodowym.

Kultura jest nieodłącznym elementem codzienności, funkcjonowania i oddziaływania człowieka na otoczenie, dalsze i bliższe. Stwierdzenie Roberta Scrutona "kultura jest ważna"²³ przybiera obecnie na znaczeniu, ponieważ to w jakim punkcie rozwoju i wzrostu jest ludzkość i będzie w przyszłości, zależne jest od wartości, norm, zachowań, podejmowanych wyzwań dzisiaj. Kultura w znacznym stopniu wpływa również na poziom bezpieczeństwa. Szeroką definicję kultury bezpieczeństwa wskazał profesor Marian Cieślarczyk, jako „wzór podstawowych założeń, wartości, norm, reguł, symboli i przekonań, wpływających na sposób postrzegania wyzwań, szans i(lub) zagrożeń, a także sposób odczuwania bezpieczeństwa i myślenia o nim oraz związanych z tym sposób zachowania i działania(współdziałania)

---

²¹ S. Śładkowski, *Bezpieczeństwo..., dz. cyt.*, s. 13.

²² Tamże, s. 14.

²³ R. Scruton, *Kultura jest ważna. Wiara i uczucie w osaczonym świecie*, Poznań 2010, s. 105-106.

podmiotów, w różny sposób przez te podmioty „wyuczonych” i wyartykułowanych w procesach szeroko rozumianej edukacji, w tym również w naturalnych procesach wewnętrznej integracji i zewnętrznej adaptacji oraz w innych procesach organizacyjnych, a także w procesie umacniania szeroko (nie tylko militarnie) rozumianej obronności, służących w miarę harmonijnemu rozwojowi tych podmiotów i osiągnięciu przez nie najszerszej rozumianego bezpieczeństwa, z pożytkiem dla siebie, ale i otoczenia”²⁴. Kulturę bezpieczeństwa można przedstawić w trzech płaszczyznach:

- mentalnej,
- organizacyjnej,
- materialnej, zwane również jako „filary kultury bezpieczeństwa”²⁵.

Sfera kultury mentalnej odnosi się do poziomu wiedzy, sposobu myślenia o bezpieczeństwie ekologicznym w różnych jego wymiarach. Obejmuje wartości, postawy, emocje oraz umiejętności nabyte w czasie kształcenia formalnego tj. w placówkach edukacyjnych i nieformalnego, tj. uczenia się przez całe życie²⁶. Sfera kultury organizacyjnej obejmuje uregulowania prawne, organizacyjne i zasady funkcjonowania organów władzy na szczeblu krajowym i samorządowym oraz instytucji rządowych i pozarządowych w obszarze bezpieczeństwa ekologicznego. Do najważniejszych choć nie jedynych, zasad w omawianym zakresie należą min.: zasada zrównoważonego rozwoju czy zasada kompleksowej ochrony środowiska²⁷. Sfera kultury materialnej związana jest ściśle z potrzebami energetycznymi państwa, które z kolei wynikają z uwarunkowań ekonomicznych gospodarki państwa. Sfera ta obejmuje również : technikę i współczesne technologie, infrastrukturę oraz niezbędny, wykorzystywany sprzęt w wydobywaniu kopaliny, produkcji energii oraz redukcji zanieczyszczeń²⁸.

W odniesieniu do bezpieczeństwa ekologicznego, kulturę należy postrzegać w zestawieniu z innymi przedmiotowymi obszarami bezpieczeństwa, jak: ekonomiczne, społeczne, prawne czy polityczne. Najbardziej jednak adekwatnym ujęciem wydaje się być zrównoważenie rozwoju.

W kształtowaniu bezpieczeństwa ekologicznego ważnym elementem jest również kultura ekologiczna, zwana inaczej środowiskową. Danuta Cichy

---

²⁴ M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*. Siedlce 2011, s. 217.

²⁵ Tamże, s. 202.

²⁶ J.W. Wiśniewski, D.J. Gwiazdowicz, *Ochrona przyrody*, Poznań 2009, s. 355.

²⁷ M. Górski (red.), *Prawo ochrony środowiska*, Warszawa 2009, s. 56-57.

²⁸ Ł. Ciołek, *Kulturowe uwarunkowania bezpieczeństwa ekologicznego Polski - zarys problematyki*, [w:] A. Filipek (red.), *Elementy teorii i praktyki transdyscyplinarnych badań problemów bezpieczeństwa, t. II., Bezpieczeństwo i kultura bezpieczeństwa w teorii, w badaniach naukowych i w praktyce*, Siedlce 2014, s. 273.

przedstawia ją jako „szczególny przejaw zachowań w środowisku, opartych na systemie wiedzy, przekonaniach i uznawanych wartości, zgodnych z zasadami szacunku dla wszelkiego życia i przyrody”²⁹. Sumując powyższe rozważania i definicje za kulturę bezpieczeństwa ekologicznego przyjąć możemy charakterystyczny dla większości mieszkańców danego kraju, regionu, miejscowości poziom wiedzy oraz sposób myślenia o bezpieczeństwie ekologicznym i postrzegania zagrożeń ekologicznych; funkcjonujące formalne i nieformalne normy postępowania w sytuacji zagrożenia, rozwiązania (dokonania) organizacyjne i techniczne, które mają wpływ na kształtowanie bezpieczeństwa ekologicznego w danej zbiorowości. Stąd uwzględniać należy: sposób (kulturę) zarządzania społecznościami lokalnymi, planowanie zadań w tym zakresie, nadzorowanie i realizację przyjętych rozwiązań prawnych, omawianie, przyjmowanie, wyjaśnianie podejmowanych przedsięwzięć i wszczętych procesów w zakresie ekologii. Przy definiowaniu kultury bezpieczeństwa ekologicznego wskazywać również należy na zakres społecznych, organizacyjnych i psychologicznych czynników uruchamiających działania chroniące zdrowie i życie człowieka w środowisku przyrodniczym.

Istota zrównoważonego rozwoju

Od kilku lat koncepcją, spotykaną we wszelkiego rodzaju opracowaniach naukowych, a także planach miejscowych i projektach budowlanych, jest zrównoważony rozwój. Znaczenie instytucji zrównoważonego rozwoju w ostatnich latach nasiliło się z uwagi na coraz częstsze występowanie katastrof ekologicznych, pojawiających się z powodów naturalnych ale i cywilizacyjnych. Zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy jest jednym z najważniejszych wyzwań współczesnego świata. Pojęcie to w sposób najbardziej przejrzysty i powszechnie stosowany zostało zdefiniowane przez powstałą w 1983 r. Światową Komisję G. Brundtland do spraw Środowiska i Rozwoju. Za zrównoważony rozwój przyjmuje ona taki, w którym potrzeby obecnego pokolenia mogą być zaspokajane bez pozbawiania możliwości zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń. Rozwój ten odnosi się do aspektów środowiskowych, gospodarczych i społecznych. Wspomniana Komisja przyczyniła się do zwołania w 1992 r. w Rio de Janeiro drugiego Szczytu Ziemi, który był najistotniejszym wydarzeniem dla wdrażania idei zrównoważonego rozwoju. Na tej Konferencji uchwalono 5 kluczowych dokumentów, tj.: Agendę 21, Deklarację z Rio w sprawie Środowiska i Rozwoju (zawiera-

---

²⁹ D. Cichy, *Kultura w edukacji środowiskowej*, [w:] *Podstawy kultury ekologicznej*, J.M. Dołęga (red.), Warszawa 2002, s.13.

jąca 27 zasad i będąca rodzajem kodeksu postępowania człowieka wobec środowiska naturalnego), Ramową Konwencję w sprawie Zmian Klimatu, Konwencję o Bioróżnorodności i Deklarację o Lasach. Drugim wydarzeniem, które nieodłącznie wiąże się z zrównoważonym rozwojem i propagowaniem go na świecie jest Deklaracja Milenijna przyjęta przez przywódców 189 państw na szczycie Organizacji Narodów Zjednoczonych w 2000 r. Przyjęta wizja Ośmiu Milenijnych Celów Rozwoju to dążenie do osiągnięcia następujących rezultatów: wyeliminowanie skrajnego ubóstwa i głodu, zapewnienie powszechnego nauczania na poziomie podstawowym, promocja równości płci i awansu społecznego kobiet, ograniczanie umieralności dzieci, poprawa opieki zdrowotnej nad matkami, ograniczenie rozprzestrzeniania się HIV/AIDS, malarii i innych chorób zakaźnych, zapewnienie ochrony środowiska naturalnego, stworzenie globalnego partnerskiego porozumienia na rzecz rozwoju.

Zrównoważony rozwój przyjmowany jest jako zespół mechanizmów umożliwiających taką organizację świata ludzkiego, aby mógł on harmonijnie żyć i funkcjonować w środowisku przyrodniczym lub ekologicznym, kulturowym i ekonomicznym³⁰. Pojęcie zrównoważonego rozwoju często jednak jest używane bez rozumienia jego istoty, podyktowane potrzebą chwili lub poprawnością polityczną. Zatem celem wyjaśnienia nieścisłości należałoby rozpocząć od definicji czym on jest. Pierwotnie pojęcie zrównoważonego rozwoju pochodzi z dziedziny leśnictwa. Oznaczało ono sposób gospodarowania lasem, polegający na tym, że wycinano tylko tyle drzew, ile mogło w to miejsce urosnąć, tak by las nie został nigdy zlikwidowany, by mógł zawsze się odbudować³¹. Jest to wąska definicja i nie łatwo jest odnieść ją do innych sytuacji, m. in. budownictwa i gospodarki przestrzennej, dlatego polscy naukowcy wprowadzili nowe pojęcie: trwały i zrównoważony rozwój³². Zatem jest to rozwój oparty na racjonalnym gospodarowaniu zasobami kulturowymi i przyrodniczymi w skali lokalnej i globalnej, które są wyczerpywane i nieodnawialne lub mają ograniczoną zdolność samoodtwarzania i odbudowywania się³³.

Należy również rozumieć główną istotę zrównoważonego rozwoju, że nie jest to rozwój substytucyjny tj. poprawy jakości jednej części środowiska kosztem drugiej, w zamian za zniszczenie jego innej części. Niezbędny jest rozwój wszystkich części gospodarki w sposób nie zagrażający dobrom środowiska. Rabunkowa działalność człowieka i jego chciwość, bez ograniczeń, doprowadziła do zakłócenia równowagi w przyrodzie. Rozwój zrów-

³⁰ S. Kozłowski, *Przyszłość ekorozwoju*, KUL Lublin, 2005, s. 49.

³¹ https://urbnews.pl/Pojęcie_zrównoważonego_rozwoju (dostęp 2017.08.31).

³² S. Kozłowski, *Przyszłość...*, dz.cyt., s. 49.

³³ Tamże.

noważony ma zapewnić przyrodnicze podstawy egzystencji człowieka, oraz wprowadzić gospodarczy ład w jego środowisku życia. Priorytetowe znaczenie ma więc jakość życia i zapewnienie bezpieczeństwa, które są warunkami zrównoważonego rozwoju. W centrum zainteresowania rozwoju są ludzie. Każdy człowiek ma prawo do zdrowego, produktywnego życia w zgodzie z naturą. Prawo do zrównoważonego rozwoju musi być respektowane, tak by dążyć do zaspokojenia potrzeb społeczeństw przy jednoczesnym poszanowaniu środowiska przyrodniczego. Rozwój gospodarczy nieuchronnie musi iść w parze z ochroną środowiska.

Relacje pomiędzy bezpieczeństwem ekologicznym a zrównoważonym rozwojem

Człowiek jest zarówno **podmiotem** bezpieczeństwa ekologicznego, jak i zrównoważonego rozwoju. Istotnym elementem egzystencji człowieka jest jego bezpieczeństwo, a inaczej ujmując, zaspokojenie jego potrzeby oraz poczucie braku zagrożeń lub ich szybkiej eliminacji w przypadku wystąpienia. Eliminacji takiej, która nie naruszy dóbr jednostki czy społeczeństwa, jego warunków życia. Bezpieczeństwo należy postrzegać w wymiarze antropologicznym, jako potrzebę egzystencjalną człowieka³⁴. Człowieka należy zatem postrzegać jako jego podmiot. M. Cieślarczyk wskazuje, iż pod „pojęciem podmiot należy rozumieć kogoś, kogo bezpieczeństwo dotyczy. Może to być pojedynczy człowiek, grupa społeczna, społeczność lokalna czy społeczeństwo jako całość”³⁵. Bezpieczeństwo ekologiczne prowadzi do zestawienia dwóch pojęć: bezpieczeństwa i ekologii³⁶. Nawiązując do wymiaru podmiotowego bezpieczeństwa ekologicznego nasuwa się stwierdzenie, że człowiek jest również podmiotem ekologii, nauki, która w szczególnie sposób zajmuje się funkcjonowaniem ekosystemów i relacjami między żywymi organizmami, a ich środowiskiem życia³⁷. Człowiek jest częścią tego środowiska i jego stałym użytkownikiem. Organizmy żyją w środowisku, wzajemnie powiązane zależnościami i wzajemnymi relacjami. Tworzą swoistego rodzaju układ przyrodniczy – ekosystem³⁸. Człowiek jest częścią i nieodłącznym elementem tego ekosystemu³⁹. Stanowi funkcjonalną całość, w której nieprzerwanie odbywa się krążenie materii i przepływ energii. Oznacza to, że wszystkie

---

³⁴ A.H. Maslow, *Motywacja...*, dz. cyt., s. 12.

³⁵ M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, AP Siedlce 2009, s. 40.

³⁶ W. Księżopolski, *Bezpieczeństwo ekologiczne...*, dz. cyt., s. 183.

³⁷ J. Skrzyczyńska, *Wybrane zagadnienia z ekologii*, AP Siedlce 2009, s. 15.

³⁸ Z. Wnuk, *Ekologia i ochrona...*, dz. cyt., s. 9.

³⁹ Tamże, s. 10.

organizmy żywe, rośliny, zwierzęta, a także, lub przede wszystkim – człowiek, zasiedlają określony obszar, łącznie ze środowiskiem fizycznym i chemicznym, pozostają we wzajemnych relacjach⁴⁰. Organizmy poprzez swoją aktywność biologiczną określają procesy przemiany materii i energii na całej ziemi. Jest to istotne z punktu postrzegania zmian zachodzących w środowisku oraz wpływu na jakość tegoż środowiska. W szerszym rozumieniu jest to także działalność grup politycznych i ruchów społecznych, stawiających sobie za cel ochronę środowiska, propagowanie idei zrównoważonego rozwoju i dbałość o bezpieczeństwo. Zestawienie bezpieczeństwa z ekologią ukierunkowało spojrzenie na potrzebę zachowania środowiska w możliwie najbardziej naturalnym stanie. Ekologia obejmuje również zewnętrzne warunki, które nas otaczają, czyli wszelkie organizmy żywe oraz przyroda nieożywiona tj. składniki fizyczne i chemiczne życia. Sprowadza się nie tylko do wiedzy o ekosystemach, negatywnych skutkach działalności człowieka w przyrodzie, skali i rozmiarach zanieczyszczeń środowiska. W jej zakres wpisuje się też odpowiedzialność i umiar w działaniu oraz normy działań, jakie powinien respektować i realizować człowiek, szukający więzi z przyrodą. Dotyczy to zarówno naszego zdrowia, życia osobistego, życia zawodowego, jak i określania naszych potrzeb. Pojęcie ekologiczne stosowane jest często w sposób potoczny, co oznacza także człowieka, który w swoim postępowaniu pozostaje przyjazny środowisku⁴¹. Środowisko jest miejscem, przestrzenią trwania i rozwoju różnych form życia oraz działalność samych organizmów⁴².

Rozwój zrównoważony nie może dokonywać się bez udziału i obecności człowieka. Istniejący porządek świata jest również wynikiem działalności człowieka. Człowiek jako podmiot działań powinien rozwijać się i czerpać z zasobów przyrodniczych w sposób zrównoważony. W historii życia na ziemi koncepcja zrównoważonego rozwoju jest pierwszą, świadomie określoną, próbą uniknięcia samozagłady. Ludzkość zdaje sobie sprawę z zagrożeń ekologicznych i próbuje podjąć działania na rzecz zrównoważonego rozwoju. Celem jej jest zapobiegać katastrofom, które w wielu wymiarach stają się niezamierzonym skutkiem działania ludzi. Z. Sadowski twierdzi, że źródła trwałego rozwoju tkwią w pragnieniu nadania takiego kształtu procesom światowego rozwoju gospodarczego i społecznego, stworzenia takiego układu instytucjonalnego, które byłyby zdolne do eliminacji zagrożeń podważają-

---

⁴⁰ R. Borkowski, *Cywilizacja, technika, ekologia. Wybrane problemy rozwoju cywilizacyjnego u progu XXI wieku*, AGH, Uczelniane Wydawnictwo Naukowo-Dydaktyczne, Kraków 2001, s. 7.

⁴¹ Tamże.

⁴² J. Skrzyczyńska, *Wybrane...*, dz.cyt., s. 11.

cych perspektywy rozwojowe⁴³. Koncepcja zrównoważonego rozwoju jest przejawem świadomego, a więc podmiotowego kształtowania procesów globalnego rozwoju społeczno-gospodarczego w taki sposób, aby były zdolne do eliminacji zagrożeń podważających dalszy rozwój. Zdolność przywracania równowagi w ekosystemach jest podyktowana zdolnościami regeneracyjnymi elementów ekosystemów, za pośrednictwem mechanizmów biologicznych. Rozwój zrównoważony środowiska życia człowieka może być osiągnięty tylko przy udziale celowego ludzkiego działania i dlatego człowiek jest świadomym podmiotem zrównoważonego rozwoju.

Bezpieczeństwo ekologiczne i zrównoważony rozwój znalazły **równoległe usankcjonowanie** w przepisach prawnych Polski, Unii Europejskiej, a także organizacji o zasięgu światowym. Wskazuje to na istotę, spójność i wzajemną zależność tychże problemów. Przyjmują one zasięg i charakter globalny. Dotyczą egzystencji człowieka na całym świecie. Konferencje Organizacji Narodów Zjednoczonych⁴⁴, a także Porozumienia klimatyczne⁴⁵ mobilizują państwa do podejmowania działań na rzecz zrównoważonego rozwoju, wdrażania jego zasad do porządku prawnego. Najistotniejszym dokumentem, o zasięgu międzynarodowym, jest Agenda 21⁴⁶, będąca programem działań, jakie należy podejmować w perspektywie XXI wieku, w zakresie środowiska i jego rozwoju. Dokument ten zwraca szczególną uwagę na konieczność ochrony zasobów naturalnych i racjonalnego gospodarowania nimi, w celu zapewnienia trwałego i zrównoważonego rozwoju.

Agenda 21 składa się z czterech części. W pierwszej omówione zostały zagadnienia społeczne i ekonomiczne. W drugiej przedstawiono problemy ochrony środowiska i gospodarowania zasobami naturalnymi. Część trzecia odnosi się do roli, jakie w realizacji Agendy 21 powinny pełnić grupy społeczne. Czwarta część dotyczy możliwości realizacji poszczególnych zaleceń. W odniesieniu do Polski momentem przełomowym, we wprowadzaniu koncepcji zrównoważonego rozwoju do prawodawstwa krajowego, było uznanie w 1997 r. koncepcji zrównoważonego rozwoju za zasadę konstytucyjną. Sejm RP przyjął dokument *Polityka Ekologiczna Państwa*⁴⁷, który nakreśla

---

⁴³ Z. Piątek, *Człowiek jako podmiot zrównoważonego rozwoju: konsekwencje filozoficzno-społeczne*, [w:] *Zrównoważony rozwój. Od utopii do praw człowieka*, pod red. A. Papuzińskiego, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz 2005, s. 18.

⁴⁴ Konferencja krajów ONZ „Środowisko i Rozwój”, potocznie zwana „Szczytem Ziemi”, 3-14 czerwiec 1992 r. Rio de Janeiro, Brazylia.

⁴⁵ Szczyt klimatyczny, 30.11.-12.12. 2015, Paryż. Porozumienie klimatyczne.

⁴⁶ Agenda 21, „Globalny Program Działań”. Dokument przyjęty na konferencji ONZ w 1992 r. w Rio de Janeiro, Brazylia.

⁴⁷ *Polityka Ekologiczna Państwa na lata 2009-2012 z perspektywą do roku 2016* (M.P. Nr 34, poz. 501).

cele i kierunki działania na rzecz poprawy stanu środowiska. Powstanie tego dokumentu zbliżyło Polskę do państw, które za podstawę dalszego rozwoju społecznego i gospodarczego przyjęły ideę trwałego i zrównoważonego rozwoju. Zrównoważony rozwój kraju, uznany za zasadę konstytucyjną Rzeczypospolitej Polskiej⁴⁸ został także zdefiniowany w Ustawie Prawo Ochrony Środowiska i wielu innych ustawach i dokumentach⁴⁹. Rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych. Ma to na celu zagwarantowanie możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności, obywateli, zarówno współczesnego pokolenia, jak i przysłych. Konstytucja RP określa w art. 5: „Rzeczpospolita strzeże niepodległości i nienaruszalności swego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”. Natomiast w art. 74 Konstytucji RP występuje nawiązanie do koncepcji zrównoważonego rozwoju w kontekście bezpieczeństwa ekologicznego oraz zasady sprawiedliwości pokoleniowej i ochrony środowiska.

Kultura bezpieczeństwa ekologicznego a zrównoważony rozwój

W aktualnych uwarunkowaniach nie można uciekać od problemów bezpieczeństwa, ekologii, kultury bezpieczeństwa ekologicznego i zrównoważonego rozwoju. Żyjemy obecnie w „wieku ekologii”⁵⁰, a zrozumienie otaczającego świata, wraz ze wszystkimi jego współczesnymi zależnościami, staje się dla wszystkich ludzi coraz bardziej potrzebne. Postępujący rozwój w wielu dziedzinach, przynoszący znaczne korzyści ludności, z czasem stał się źródłem różnorodnych zagrożeń. Ze względu na to, że obejmują one cały świat, określane są mianem zagrożeń cywilizacyjnych lub inaczej – ekologicznych⁵¹. Powstały one na skutek nieodpowiedzialnej i daleko posuniętej ingerencji człowieka. Są niebezpieczne nie tylko dla środowiska, ale i człowieka. Należy zauważyć, że problemy ekologiczne nie istniałyby, gdyby możliwości odtwórcze przyrody były nieskończone. Z problemami ekologicznymi mamy do czynienia wówczas, gdy społeczności uznają skutki po-

---

⁴⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia, 1997 roku, (Dz.U. 1997 nr 78, poz.483, art. 5).

⁴⁹ Ustawy: *Prawo ochrony środowiska* z dnia 27 kwietnia 2001 (Dz.U. 2008, Nr 25, poz.150 z późn. zm.) *Prawo budowlane* (Dz.U. z 2017 r, poz. 1332; Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. *O planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (Dz.U. 2003, Nr 80, poz.717). *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014.

⁵⁰ Z. Wnuk, *Ekologia...*, dz.cyt., s. 334.

⁵¹ S. Śladkowski, *Bezpieczeństwo ekologiczne...* dz. cyt., s. 28.

dejmowanych działań za negatywne dla środowiska. Jest to rozdźwięk pomiędzy faktami, a wartościami. Jest to zatem sytuacja sprzeczności pomiędzy tym, co jest, a tym, co powinno być. Naukowcy z wielu państw⁵² potwierdzili istnienie związku pomiędzy gospodarczą działalnością człowieka, a coraz częściej występującymi klęskami żywiołowymi, takimi jak: ekstremalne susze, powodzie, huragany. Następuje degradacja gleb, ubywa ozonu, a funkcjonowanie ekosystemów staje się zagrożone. Największe, pozamilitarne niebezpieczeństwa dla ludzkości w XXI wieku, to zagrożenia wynikające ze zmiany klimatu, niedoboru wody, zamierania lasów, zanieczyszczeniami wody i powietrza. Są to zagrożenia ekologiczne, a powodują je takie czynniki jak: rabunkowa gospodarka niszcząca środowisko naturalne człowieka, nadmierna eksploatacja i wyczerpywanie się zasobów naturalnych, zmniejszanie się terenów leśnych. Szczególnie groźne dla człowieka jest zatrucie środowiska poprzez emisję trujących gazów i pyłów do atmosfery.

Dodatkowym problemem są powtarzające się katastrofy ekologiczne: wycieki ropy, mazutu czy oleju napędowego i zanieczyszczenie wód mórz i oceanów, awarie reaktorów jądrowych czy wycieki trującego gazu. Zanieczyszczenie środowiska doprowadziło do powstania dziury ozonowej czy efektu cieplarnianego, co w niedługiej przyszłości może objawić się w postaci kataklizmów. Nadmierna industrializacja i urbanizacja powoduje również dodatkowe problemy z funkcjonowaniem człowieka we współczesnym świecie. Pojawiają się coraz większe kłopoty z dostępem do wody nadającej się do picia, głód setek tysięcy ludzi na całym świecie, nieznośny hałas, towarzyszący rozwojowi cywilizacyjnemu, bezpowrotne niszczenie skarbów przyrody, poprzez wyginięcie setek gatunków różnych istot. Na świecie występują ogromne dysproporcje w podziale żywności. Kraje bogate borykają się z nadprodukcją żywności, zaś w krajach słabo rozwiniętych miliony ludzi cierpią i giną z głodu⁵³. Pomimo szeroko zakrojonej pomocy humanitarnej, problem głodu pozostaje nierozwiązany. Pomimo szeroko pojętego postępu wiele milionów ludzi wciąż cierpi głód i nie ma pracy, także poziom analfabetyzmu pozostaje wysoki, zwłaszcza w krajach afrykańskich⁵⁴. Wyżej wymienione zagrożenia są pośrednią przyczyną chorób cywilizacyjnych⁵⁵. Podczas, gdy kraje biedne nękane są wciąż przez epidemie chorób, na które opracowano już szczepionki, państwa rozwinięte ogarnięte są chorobami cywilizacyjnymi, jak nerwice, nowotwory, uzależnienia, alergie. Społeczeństwa

---

⁵² H. Rogall, *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*, Przekład J. Gilcewicz, Zysk i S-ka, Poznań 2010, s. 258.

⁵³ O. św. Franciszek, *Encyklika Laudato Si. W trosce o wspólny dom*, M. Wydawnictwo, Kraków, s. 30.

⁵⁴ Tamże, s. 31-35.

⁵⁵ Z. Wnuk, *Ekologia...*, dz.cyt., s. 116.

na całym świecie podlegają przemianom cywilizacyjnym. Współczesny świat ogarnięty jest globalizacją, która tworzy sieć zależności i integracji społeczeństw. Pogłębia się przepaść pomiędzy bogatymi a biednymi prowadzi do zaniku tożsamości narodowych, eliminuje odmiennosć kulturową regionów. Powoduje gromadzenie zysków w krajach najbogatszych, obniżając jednocześnie konkurencyjność światowej gospodarki. Szybki wzrost demograficzny w krajach najsłabiej rozwiniętych spowodował masowe migracje do krajów rozwiniętych, w poszukiwaniu pracy i lepszego życia. Natomiast społeczeństwa krajów wysoko rozwiniętych starzeją się. Wydłużenie długości życia w zdrowiu i spadek dzietności kobiet wywołuje problemy m. in. wydolności struktur opieki społecznej. W obszarze ekonomicznym pojawiają się również zagrożenia⁵⁶. Stopniowe wyczerpywanie się surowców nieodnawialnych jak: ropa naftowa czy gaz, powoduje nie tylko wzrost ich cen, ale prowadzi także do konfliktów na tym tle. Dochodzi do sporów o obszary, na których występują złoża cennych surowców. Przeobrażenia cywilizacyjne znacząco wpływają również na sytuację polityczną świata. Wciąż aktualnym pozostaje pojęcie tzw. krajów Trzeciego Świata, w których ponad połowa mieszkańców całego globu żyje na granicy głodu lub głodu. Taka sytuacja wynika z nierównomiernego rozłożenia efektów wzrostu gospodarczego, bogacą się tylko wysoko rozwinięte państwa Północy.

Powyższe zagrożenia w sferze politycznej, społecznej i ekonomicznej są ze sobą ściśle powiązane i uzależnione. Na podstawie wskazanych problemów, dotyczących różnych społeczeństw, można stwierdzić, że zagrożenia cywilizacyjne mogą zaburzyć spójne funkcjonowanie struktur współczesnego świata. Mogą doprowadzić do zburzenia ładu i bezpieczeństwa światowego, a także spowodować katastrofy ekologiczne, zachwiać porządek społeczny. By temu zapobiec, należałoby dokonać gruntownych zmian, choćby w tak kluczowych dziedzinach jak: gospodarka, energetyka, bezpieczeństwo, ekologia. Zagrożenia ekologiczne, które się pojawiły, coraz częściej zakłócać będą nasze wyobrażenia i poczucie bezpieczeństwa. Konieczna staje się edukacja we wskazanym zakresie. Należy temu przeciwdziałać poprzez zmianę sposobu myślenia i kierunków działań. Odpowiedzią na te wyzwania jest zrównoważony rozwój. Wpływ świadomości człowieka na całość jego sytuacji życiowej jest ważnym elementem holistycznym⁵⁷, wpływającym na definiowanie kategorii bezpieczeństwa. Obejmuje ono środowisko, także naturalne, pozostające ekosystemem, w którym żyje człowiek⁵⁸.

---

⁵⁶ H. Rogall, *Ekonomia zrównoważonego...*, dz. cyt., s. 37.

⁵⁷ L. Korzeniowski, *Podstawy nauk o bezpieczeństwie. Zarządzanie bezpieczeństwem*. Difin, Warszawa 2012, s. 100.

⁵⁸ Z. Wnuk, *Ekologia i ochrona...*, dz. cyt., s. 15.

Przez stulecia ugruntowało się przekonanie, że człowiek ma uprzywilejowaną pozycję w przyrodzie, co doprowadziło do rabunkowej eksploatacji jej dóbr, połączonej z ekspansją terytorialną człowieka. Ludzie dokonali destrukcji przyrody, utwierdzając się w przekonaniu, że jako istoty rozumne, zdolne do przewidywania skutków własnego działania, obdarzone wolną wolą i odpowiedzialnością są panami przyrody i nie obowiązują ich przyrodnicze ograniczenia. Człowiek w swoim dążeniu do panowania nad światem popełnił wiele błędów teoretycznych i praktycznych. Sukcesy związane z rozwojem cywilizacyjnym, technicznym utwierdziły człowieka w przekonaniu, że wzrost gospodarczy może trwać wiecznie, niestety, tak nie jest. Ludzkość musi uświadomić sobie fakt skończoności przyrody. Jednakże myśl, iż mogą występować granice wzrostu czy granice wydolności systemu świadczeń socjalnych, dla wielu pozostaje nie do przyjęcia. Zagrożenia ekologiczne, które się pojawiły, zakłóciły nasze wyobrażenia o poczuciu bezpieczeństwa. Zrozumienie otaczającego świata, wraz ze wszystkimi jego współczesnymi uwarunkowaniami, staje się dla wszystkich ludzi coraz bardziej potrzebne. Wyjątkowa znaczenie problematyki ochrony środowiska wymaga najogólniejszej choćby orientacji w podstawowych zagadnieniach z tego zakresu. Bezpieczeństwo nie jest dane raz na zawsze. To od człowieka zależy, czy z tym coś zrobi, czy unicestwi się na zawsze, podcinając korzenie swojej egzystencji.

Obserwacja postępującego niszczenia przyrody i warunków życia człowieka oraz zwiększanie się obszaru jej degradacji, zmuszają do zastanowienia się i wskazania, że współczesne relacje człowieka z przyrodą nie budują jedności z naturą, lecz są jej zaprzeczeniem. Należy więc zastanowić się, dlaczego tak się dzieje i co może mieć na to wpływ? Elementem o istotnym znaczeniu, każdej społeczności, jest świadomość społeczna, czyli „zespół idei, wartości, postaw, poglądów, przekonań i opinii, wspólnych dla całych grup społecznych, określających sposób myślenia danego społeczeństwa, zinstytucjonalizowanych i utrwalonych w historycznie ukształtowanych formach życia zbiorowego”⁵⁹. Częścią świadomości społecznej, jest m. in. świadomość ekologiczna społeczeństwa, czyli stan wiedzy o środowisku, występujących zagrożeniach, będących elementem każdej rozwijającej się cywilizacji, o zanieczyszczeniach i stopniu dewastacji i degradacji przyrody⁶⁰. Odpowiednio wysoki poziom wiedzy i świadomości ekologicznej gwarantuje właściwe podejmowanie decyzji w zakresie ochrony środowiska⁶¹. Zasadnym wydaje

---

⁵⁹ K. Górka, B. Poskrobko, W. Radecki, *Ochrona środowiska – Problemy społeczne, ekonomiczne i prawne*, Warszawa 1998, s. 30.

⁶⁰ Tamże, s. 31.

⁶¹ D. Kielczewski, *Ekologia społeczna*, Białystok 2001, s. 163.

się, aby proekologiczne postawy w życiu codziennym były widoczne w działaniach partii politycznych⁶², organach kontrolnych, w postawach całej społeczności. Jeszcze innym, równie ważnym elementem, budującym właściwe postawy w zakresie ochrony środowiska, są przepisy prawne krajowe. Ważna jest też ich egzekucja. Wiedza i poglądy na temat środowiska, sterowanie życiem przy pomocy prawa, pomagają budować więź między ludźmi a otaczającą ich przyrodą. Na uwagę zasługują również elementy kultury danej społeczności, gdyż w postawach i działaniach ujawniają się preferowane przez daną zbiorowość wartości⁶³. Sposób zachowania ukazuje, co przyjmowane jest za istotne. Świadomy, odpowiedzialny sposób myślenia o ekologii, ochronie środowiska nosi nazwę ekofilozofii⁶⁴. Jest on skierowany na życie zgodne z naturą, ze środowiskiem naturalnym. Nasze codzienne postępowanie powinno jak najmniej obciążać środowisko. Natomiast nauką zajmująca się zagadnieniami ochrony środowiska naturalnego, analizą przyczyn zmian środowiskowych, badaniem wpływu na działalność człowieka, zapobieganiem i łagodzeniem wpływu rozwoju cywilizacyjnego ludzkości na środowisko naturalne jest sozologia⁶⁵. Wskazuje ona na potrzebę czynnej ochrony środowiska. Niezbędne są praktyczne metody działania, zmierzające do zapobiegania lub łagodzenia skutków niekorzystnych zmian środowiska. We współczesnej myśli swoją obecność zaznacza ekologia głęboka⁶⁶ – nurt filozoficzny, wskazujący na konieczność poznawania przyrody, bycie z nią tu i teraz, utożsamianie się z jej wpływem na życie człowieka, darzenie szacunkiem wszelkich istot żywych.

Zasady zrównoważonego rozwoju wskazują, aby ludzie tworząc, rozwijając świat, uwzględniali w swoich działaniach czynniki społeczno-gospodarcze, sprzyjające zachowaniu równowagi przyrodniczej. Postulat zrównoważonego rozwoju domaga się, aby działania społeczno-gospodarcze były projektowane i realizowane w ten sposób, by nie stwarzały zagrożeń ekologicznych⁶⁷. Wymaga to zmiany dotychczasowych hierarchii wartości, zmiany ludzkich potrzeb, organizacji publicznej przestrzeni ludzkiego świata. W takim ujęciu gatunek ludzki jest podmiotem w dziejach historii, ludzkości życia na ziemi, który ma dokonywać świadomych wyborów i celowych adaptacji kulturowych, z myślą o aktualnych i przyszłych pokoleniach⁶⁸.

---

⁶² Tamże, s. 164.

⁶³ M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, AP Siedlce, s. 210.

⁶⁴ J. Jaroń, *Ekologia, sozologia, ekofilozofia, ekoetyka, ekonomia proekologiczna*, Warszawa 1997, s. 114.

⁶⁵ Z. Wnuk, *Ekologia i ochrona środowiska. Wybrane zagadnienia*, Rzeszów 2010, s. 9.

⁶⁶ A. Rubacha, *Ekologia głęboka po 38 latach*, [w:] *Dzikie życie*, nr 9/195, wrzesień 2010, s. 1.

⁶⁷ Z. Piątek, *Człowiek jako podmiot...*, dz. cyt., s. 15.

⁶⁸ D. Birnbacher, *Odpowiedzialność za przyszłe pokolenia*, tłum. B. Andrzejewski, P. Jackowski, E. Nowakowska-Solatan (red.), Warszawa, 1999, s. 161.

Na skutek niewłaściwej gospodarki prowadzonej przez człowieka, może dojść do wymierania gatunków. W stale rozwijającym się świecie, w zmieniającym się środowisku, jeżeli dojdzie do braku możliwości adaptacyjnych organizmów, to one wymierają. I choć wymieranie gatunków i podleganie ewolucji, w wyniku której powstają nowe gatunki, to naturalne zjawisko życia na ziemi, to gwałtowne ingerencje człowieka prowadzą do zachwiania równowagi biologicznej. Jeżeli ludzkość chce przetrwać, to musi dostosować wzrost gospodarczy do wydolności środowiska, a świadczenia socjalne do wydolności budżetu i musi dokonać tego za pośrednictwem tych samych mechanizmów, które przyczyniły się do rozkwitu cywilizacji technicznej. Za sprawą rozumnego działania epoki alienacji człowieka ze świata przyrody musi ustąpić epoce równowagi, ze wszystkimi ograniczeniami, podyktowanymi koniecznością realizacji trwałego rozwoju⁶⁹. Perspektywy rozwojowe ludzkiego świata są otwarte, a to, czy ten rozwój będzie zmierzał w kierunku trwałego zrównoważonego rozwoju, czy kierunku katastrofy, będzie zależało od ludzkich decyzji, od tego, w jaki sposób będą się organizować i działać. Intensywność procesu wdrażania strategii rozwoju zrównoważonego uzależniona jest głównie od stanu technologicznego, organizacji życia społecznego, bogactw naturalnych, czy możliwości biosfery. Na całym świecie ludzie domagają się pracy, żywności, edukacji, energii, opieki zdrowotnej, wody, systemów sanitarnych. Odpowiadając na te potrzeby społeczność międzynarodowa musi dołożyć wszelkich starań, by nie została naruszona społeczna różnorodność oraz by wszyscy członkowie społeczeństw mieli instrumenty pozwalające na kształtowanie swojej przyszłości. Dla zachowania naszego środowiskowego, dziedzictwa i naturalnych zasobów dla przyszłych pokoleń, niezbędne jest powstrzymanie skażenia środowiska i ocalanie naturalnych ekosystemów ziemi przed postępującą degradacją, opracowanie racjonalnych ekonomicznie rozwiązań, które ograniczą zużycie zasobów. W planowaniu dla dalszego rozwoju człowieka i jego właściwej egzystencji należy uwzględnić wszystkie fazy zrównoważonego rozwoju, tj. dobrobyt gospodarczy, równowagę społeczną i zdrowe środowisko życia.

Wnioski

W ciągu ostatnich kilku dziesięcioleci obserwuje się stałe pogarszanie stanu środowiska, czystości powietrza, wód i gleby. Coraz częściej występują też anomalie pogodowe jak długotrwałe susze, pożary lasów czy nagłe zmiany temperatur. Przyczynia się to do zachwiania poczucia bezpieczeń-

---

⁶⁹ Z. Piątek, *Człowiek jako podmiot zrównoważonego rozwoju...*, dz. cyt., s. 18.

stwa ludności zamieszkującej dany obszar. Natomiast odpowiedni stan środowiska jest gwarancją bezpiecznego funkcjonowania człowieka i jego rozwoju w wymiarach; społecznym, politycznym, ekonomicznym czy kulturowym. Wzrost jakości życia, dobrobytu oraz zapewnienie bezpieczeństwa pozostają naturalnymi konsekwencjami wdrażania trwałego zrównoważonego rozwoju na poziomie państw i regionów. Zjawiska bezpieczeństwa ekologicznego, kultury bezpieczeństwa i zrównoważonego rozwoju pozostają ze sobą w ścisłym związku, wzajemnie na siebie oddziałują i uzupełniają. Aby skutecznie chronić środowisko życia i zapewnić poczucie bezpieczeństwa ludności, należy właściwie ukierunkować edukację społeczeństwa i podejmować odpowiednie kroki w realizacji polityki państwa. Działania zmierzające do zwiększenia poziomu bezpieczeństwa wymagają połączenia i ukierunkowania wysiłków społeczeństwa, budowania właściwych relacji międzyludzkich mających na względzie dobro drugiego człowieka oraz szacunek dla środowiska, w którym żyje i się rozwija.

Bibliografia

- Birnbacher D., *Odpowiedzialność za przyszłe pokolenia*, tłum. B. Andrzejewski, P. Jackowski, E. Nowakowska-Solatanv (red.), Oficyna Naukowa, Warszawa 1999.
- Borkowski R., *Cywilizacja, technika, ekologia. Wybrane problemy rozwoju cywilizacyjnego u progu XXI wieku*, AGH, Uczelniane Wydawnictwo Naukowo-Dydaktyczne, Kraków 2001.
- Brzeziński M., *Bezpieczeństwo społeczne jako rodzaj bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo społeczne: pojęcia, uwarunkowania, wyzwania*, A Skrabacz, S. Sulowski (red.), ELIPSA, Warszawa 2012.
- Cichy D., *Kultura w edukacji środowiskowej*, [w:] *Podstawy kultury ekologicznej*, J.M. Dołęga (red.), UKSW, Warszawa 2002.
- Cieślarczyk M., *Spoleczeństwa i społeczności na przełomie wieków – od bezpieczeństwa kultury do kultury bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo w perspektywie socjologicznej*, Wyd. Wojskowe Biuro Badań Socjologicznych, Warszawa 2001.
- Cieślarczyk M., *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, AP Siedlce 2009.
- Cieślarczyk M., *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, AP Siedlce 2006.
- Ciołek Ł., *Kulturowe uwarunkowania bezpieczeństwa ekologicznego Polski - zarys problematyki*, [w:] A. Filipek (red.), *Elementy teorii i praktyki interdyscyplinarnych badań problemów bezpieczeństwa, t. II, Bezpieczeństwo i kultura bezpieczeństwa w teorii, w badaniach naukowych i w praktyce*, UPH Siedlce 2014.

- Dunaj B. (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawskie Koło Leksykograficzne, Warszawa 1996.
- Górka K, Poskrobko B., Radecki W., *Ochrona środowiska – Problemy społeczne, ekonomiczne i prawne*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1998.
- Górski M. (red.), *Prawo ochrony środowiska*, oficyna Wolters Kluwer Business, Warszawa 2009.
- Haber J., *Bezpieczeństwo jako determinanta stosunków międzynarodowych*, [w:] *Determinanty polityki zagranicznej i międzynarodowej*, AON, Warszawa 1981.
- Jaroń J., *Ekologia, sozologia, ekofilozofia, ekoetyka, ekonomia proekologiczna. Przegląd zagadnień*, HEIODOR, Warszawa 1997.
- Kaczmarek J., Łepkowski, W., Zdrodowski B. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2007.
- Kiełczewski D., *Ekologia społeczna*, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko Białystok 2001.
- Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, AON, Warszawa 2011.
- Kopczewski M., Krawczyk J.M., *Wybrane elementy bezpieczeństwa wewnętrznego państwa na podstawie założeń „Strategii bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej”*, [w:] *Doctrina. Studia społeczno-polityczne*, 8, Siedlce 2011.
- Korzeniowski L., *Podstawy nauk o bezpieczeństwie. Zarządzanie bezpieczeństwem*, Difin, Warszawa 2012.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia, 1997 roku (Dz.U.1997 nr 78 poz. 483).
- Kozłowski S., *Przyszłość ekorozwoju*, KUL Lublin, 2005.
- Księżopolski K.M., *Bezpieczeństwo ekologiczne*, [w:] *Bezpieczeństwo państwa*, pod red. K.A. Wojtaszczyk K.A., Materska-Sosnowska A., Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2009.
- Kunikowski J., *Słownik podstawowych terminów wiedzy i edukacji do bezpieczeństwa*. AP, Siedlce 2005
- Masłow A.H., *Motywacja i osobowość*, PAX, Warszawa 1990
- Michajłow W., *Sozologia i problemy środowiska życia człowieka*, PAN, Wrocław 1975
- O. św. Franciszek, *Encyklika Laudato Si. W trosce o wspólny dom*, M Wydawnictwo Kraków, 2015.
- Piątek Z. *„Człowiek jako podmiot zrównoważonego rozwoju: konsekwencje filozoficzno-społeczne*, [w:] *Zrównoważony rozwój. Od utopii do praw człowieka*, A. Papuziński (red.), Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz 2005.
- Pietraś M., *Bezpieczeństwo ekologiczne w Europie. Studium politologiczne*, UMCS, Lublin 2000.

- Rogall H., *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*, przekład J. Gilcewicz, Zysk i S-ka, Poznań 2010.
- Rubacha A, *Ekologia głęboka po 38 latach. Dzikie życie*, nr 9/195, wrzesień 2010.
- Scruton R., *Kultura jest ważna. Wiara i uczucie w osaczonym świecie*, Zysk i S-ka, Poznań 2010.
- Skrzyczyńska J., *Wybrane zagadnienia z ekologii*, AP, Siedlce 2009.
- Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, ISP PAN, Warszawa 1996.
- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2014.
- Supińska J., *Dylematy polityki społecznej*, IPS, Warszawa 1991.
- Śladkowski S., *Bezpieczeństwo ekologiczne Rzeczypospolitej Polskiej*, AON, Warszawa 2004.
- Ustawa: *Prawo ochrony środowiska* z dnia 27 kwietnia 2001 (Dz.U. z 2008 r., Nr 25, poz.150 z późn. zm.).
- Ustawa: *Prawo budowlane* (Dz.U. z 2017 r., poz.1332).
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. *O planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (Dz.U. z 2003, Nr 80, poz. 717).
- Wiśniewski J.W., Gwiazdowicz D.J., *Ochrona przyrody*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Poznań 2009.
- Wnuk Z., *Ekologia i ochrona środowiska. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2010.

mgr Agnieszka Dawidziuk – Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa,
Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach